

УДК 32+355.] (575.3)

ЛЕВИК БОГДАН,

кандидат історичних наук, полковник запасу, м. Львів

ТАДЖИКИСТАН НА ШЛЯХУ ДО ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

У роботі проведено аналіз воєнної політики нової незалежної Республіки Таджикистан у період 1991-2011 рр. Показано, що свою обороноздатність сьогодні Таджикистан забезпечує за рахунок співпраці з країнами СНД, Організацією договору про колективну безпеку, Шанхайською організацією співпраці. Республіка розвиває відносини з Індією, Пакистаном, Туреччиною, Китаєм, Іраном, крім того, із Німеччиною, яка виділила допомогу для зміцнення кордонів з Афганістаном. Співпраця з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру" допомагає військовим республіки позбутися застарілих боєприпасів, а також брати участь у миротворчих операціях НАТО, згідно з резолюціями РБ ООН. Основним стратегічним партнером і гарантом державного суверенітету для Таджикистану залишається Російська Федерація, яка на території республіки тримає найбільше закордонне військове угруповання. Республіка потерпає від нестачі енергоносіїв, тероризму, міжнародного наркотрафіку. Внутрішня політична ситуація вимагає постійного міжнародного моніторингу. Сучасні Збройні сили Таджикистану малочисельні й погано озброєні. Армія потребує модернізації та трансформації відповідно до сучасних умов.

Ключові слова: Республіка Таджикистан; Об'єднана таджицька опозиція; Конституція Таджикистану; Президент Таджикистану; Збройні сили Таджикистану; Воєнна доктрина Таджикистану.

Постановка проблеми. Республіка Таджикистан на відміну від більшості пострадянських республік потрапила в затяжний період громадянської війни 1992-1997 рр., яка завдала значної шкоди суспільно-політичному та економічному становищу країни. Для захисту існуючої державної влади з опозиційними військовими угрупованнями було проведено в період 1994-1997 рр. сім раундів переговорів, які завершилися перемир'ям між Народним фронтом та об'єднаною опозицією. Фактично перемир'я завершилось 2000 р., із початком парламентських виборів. Після чого настав час стабілізації. Розбудова національної системи безпеки вимагала створення власних Збройних сил та вибору довгострокової воєнно-політичної стратегії.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження новітньої історії Таджикистану нечисельні. Наукові роботи, як правило, торкаються регіональних проблем нових незалежних держав Центральної Азії, які є спільними для цього регіону. Зокрема, слід назвати праці В. І. Маслової (м. Бішкек), Р. Н. Жангожа (м. Київ), В. В. Парамонова, А. В. Строкова, О. А. Столповського (м. Бішкек), А. Л. Рекути (м. Москва), Є. Усубалієва, А. А. Князева (м. Душанбе), О. А. Молдалієва, Х. Іномжоновна (м. Ташкент) та інших. Однак серед перерахованих авторів немає фахових істориків. Дослідження проводили політологи, міжнародники, юристи, економісти.

Мета запропонованої роботи полягає у відтворенні історичних подій під час створення таджицької національної системи безпеки у пострадянський період на тлі геополітичних викликів.

Виклад основного матеріалу. Республіка Таджикистан (РТ) - займає площу 142,1 тис. км² і межує з Киргизстаном (протяжність кордону - 870 км), Китаєм (414 км), Афганістаном (1206 км) та Узбекиста-

ном (1161 км). Таджикистан розташований у передгір'ї Паміру й входить до Центральноазійського регіону. 93 % його території займають гори з одинадцятьма льодовиками, які є величезними природними запасами води для регіону [1]. За площею РТ є найменшою країною Центральної Азії. Таджикистан не має самостійного виходу до моря. Столиця - Душанбе.

Назва "Таджикистан" утворилася 1924 р. під час національно-територіального поділу Середньої Азії та входження республіки на правах автономії до складу Узбецької РСР. Згодом (1929-1991 рр.) країна входила до складу СРСР як союзна республіка.

Територію Республіки Таджикистан умовно поділяють на чотири регіони: два гірські - Гармський і Бадахшанський - та два рівнинних - Кулябський і Ходжентський. Офіційно республіка має 2 області (Согдійську та Хатлонську) та одну автономну область - Гірсько-Бадахшанську.

Таджикистан нараховує 7,37 мільйона населення. Республіка має традиційно високий природний приріст. 90 % громадян - мусульмани. Серед населення 80 % - таджики, 17 % - узбеки й 1 % - росіяни. З 1989 р. офіційною мовою республіки є таджицька (західноіранська група індоевропейських мов), російська залишається мовою міжнаціонального спілкування. Таджики - єдиний персидськомовний народ ЦА. Деякі діалекти таджицької мови не мають письмової форми, зокрема діалекти гірських районів. Російську мову продовжують використовувати в побуті близько 38 % жителів республіки. Значна частина віруючих мусульман належить до сунітів ханафітського мазахаба. Суніти - представники ортодоксальної течії ісламу, яка 2009 р. стала офіційною релігією Таджикистану. У гірському Бадахшані проживають представники східноіранського етносу (ваханайці, шугнанці, рушанці, язгулемці). Представ-

ники гірських регіонів завжди погано володіли російською мовою й були прибічниками ісламу. Після розпаду СРСР ісламістів Таджикистану очолив добре освічений глава мусульман (казіколон) Акбар Тураджонзод - представник суфійського тарікатукадірія. Сьогодні в республіці діють понад 3000 мечетей, із них 259 соборних, 20 медресе (мусульманські навчальні заклади). Деякі медресе закриваються з ініціативи державних органів. У Таджикистані є також 6 приходів Російської православної церкви.

Таджикистан залишається найбіднішою республікою Центральної Азії. 86 % таджиків за національними показниками знаходяться на межі бідності. У країні високий рівень безробіття, основна маса населення (до 67 %) зайнята в сільському господарстві. 72 % населення проживають у сільській місцевості, де збереглися традиційні соціальні інституції: збори старійшин (машварат), чоловічі збори (джаммад), патріліїні родові групи (авлод). Основою таджицького суспільства є сім'я - традиційно багатодітна.

Приватний сектор погано розвинений, хоча процес приватизації в країні майже завершено. Усі 22 заводи з очищення бавовни приватизовано, 8 із них належать зарубіжним компаніям. 80 % бавовни виробляють державні господарства, її половину вручну збирають школярі. Добрі врожаї бавовни отримують завдяки якійсирігації земель (до 70 %) памирською водою. 90 % бавовни експортуються. Країна повністю забезпечена власною електричною енергією, яку виробляють 5 ГЕС та 2 ТЕС. Нурецьку ГЕС вважають найбільшою гідроелектростанцією в Центральній Азії - її потужність сягає 2700 МВт. Основним джерелом електроенергії є р. Амудар'я [2]. Державним промисловим гігантом республіки залишається алюмінієвий завод (південь республіки, м. Турсун-Заде), який переважно працює на експорт, відправляючи алюміній у Нідерланди, Туреччину, що дає половину фінансових надходжень у бюджет країни. Разом із кампаніями Великої Британії розробляються родовища золота в передгір'ях Памиру [3].

Основне навантаження перевезень (до 90 %) - припадає на автомобільний транспорт. Південь і північ республіки мають ускладнене сухопутне сполучення через велику кількість гірських хребтів. Так, гірську трасу Душанбе - Аїні відкрито для транспорту всього 6 місяців на рік. Комунікаційна сфера слабо розвинена. 2003 р. у республіці було 48 тис. користувачів мобільного зв'язку та 4,1 тис. - Інтернету. Такий стан пояснюється державною політикою протидії поширенню стільникового зв'язку як небезпечного для здоров'я (національний парадокс - *Прим. автора*). У зовнішній торгівлі імпорту перевищує експорт. Частка торгових взаємовідносин з Україною становить 7 % від зовнішньої торгівлі.

24 серпня 1990 р., після провалу московського путчу, Верховна Рада Таджикистану прийняла Декларацію про державний суверенітет Таджицької РСР [4]. У листопаді 1991 р. відбулись вибори президента країни на альтернативній основі. Президентом було обрано екс-секретаря компартії республіки Р. Набієва.

Протистояння влади та ісламістів вилилось навесні 1992 р. у громадянську війну, яка проходила під релігійними гаслами. Економічні збитки внаслідок війни становили понад 7 млрд доларів США. У травні 1992 р. було сформовано уряд національного примирення, але це не примирило ворогуючих сторін. Між конфліктуючими сторонами проводились три зустрічі, однак без участі міжнародних представників. У республіці заговорили про відокремлення

від південних територій. У збройних сутичках загинуло 15-20 тис. громадян, переважно мирне населення. Уряд із молодих безробітних сформував озброєні загони Національного фронту. Сили опозиції (ОТО - об'єднана таджицька опозиція) в умовах збройної боротьби очолили ісламісти. 30 листопада 1992 р. на саміті в узбецькому м. Термез керівники Росії, Казахстану, Узбекистану й Киргизстану прийняли рішення скерувати до Таджикистану миротворчі сили СНД у складі 500 осіб. Це рішення не було реалізовано через економічні труднощі й незгоду представників Казахстану й Киргизії. Представники Національного фронту в грудні 1992 р. вчинили розправу в Душанбе над прибічниками ісламської опозиції. У вересні 1992 р. президент Р. Набієв був захоплений в аеропорту Душанбе, де під тиском опозиції заявив про свою відставку. У грудні 1992 р. головою парламенту Таджикистану було обрано Е. Рахмонова. 13 липня 1993 р. 12-у російську прикордонну заставу знищили ісламські бойовики. У країні розпочались збройні сутички. Ці події змусили Росію перейти до рішучих дій. 24 вересня 1993 р. між Росією, Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном й Узбекистаном було підписано Угоду про Колективні миротворчі сили, 50 % фінансування яких узяла на себе Росія. Миротворчі війська охороняли стратегічні об'єкти: Нурецьку ГЕС, аеропорт у Душанбе, саму столицю та міста Кулябе, Курган-Тюбе.

У квітні 1994 р. під егідою ООН за активного посередництва Росії розпочались переговори між урядом та ОТО. Переговори тривали в період 1994-1997 рр. і склалися із 7 раундів. Президент Таджикистану вступив у переговори з опозицією, яку на той час визнали західні країни й міжнародні організації Європи: Франція, Бельгія, ОБСЄ. Президент погодився на формування коаліційного уряду та вибори нового законодавчого органу. Новообраний парламент - Меджліс Олі спочатку скасував пост президента, згодом Конституція 6 листопада 1994 р. відновила президентство [5]. Президентом незалежного Таджикистану став Е. Рахмонов, який мав підтримку Москви. Загальнонародну Конституцію Таджикистану 1994 р. було прийнято на референдумі, а 29 вересня 1999 р. доповнено та змінено після референдуму. Текст Конституції 1994 р. позитивно оцінили експерти й спеціалісти ОБСЄ з прав людини. До цього Таджикистан мав чотири конституції: 1929 (автономна республіка), 1931, 1937 та 1979 рр.

У лютому-березні 1995 р. відбулись вибори до Меджлісу Олі - вищого законодавчого органу республіки [6]. На територію республіки були введено миротворчі сили країн-учасниць ОДКБ, які взаємодіяли з ООН та ОБСЄ. Найбільші витрати з підтримки миру понесла Росія як основний донор ОДКБ. Російська Федерація продовжувала утримувати на території республіки свою 201-у мотострілецьку дивізію (близько 7 тис. осіб) та прикордонні війська. 19 жовтня 1992 р. було створено групу військ Федеральної прикордонної служби Росії, чисельністю 16 тис. осіб. У бойових діях брали участь військові літаки сусіднього Узбекистану. Унаслідок громадянської війни 1990-х років близько півмільйона таджиків покинули свої домівки, виїхавши в інші райони республіки, колишні республіки СРСР, близько 50 тис. переселились до Афганістану. Ситуація залишалась нестабільною. Ісламська опозиція перейшла афгано-таджицький кордон і створила табори для біженців на території Афганістану [7]. До цього, 1993 р., у Тегерані лідери опозиції заснували Об'єднану таджиць-

ку опозицію. Тимчасового перемир'я було досягнуто лише у квітні 1994 р. на переговорах у Москві за участю представників ООН та сусідніх держав. У період 1994-1997 рр. було проведено сім раундів таких переговорів між урядом й опозицією, що привело до підписання Спільної угоди про встановлення миру і національної злагоди від 27 червня 1997 р. 1996 р. за участі Росії та Ірану вдалось досягти миру між урядом і Рухом ісламського відродження Таджикистану (РІВТ). Ця угода передбачала загальну амністію, обмін полоненими, створення умов для повернення біженців, демобілізацію військових формувань із можливістю увійти до складу Збройних сил республіки та наданням 30 % посад у центральних органах виконавчої влади представникам опозиції. Для контролю за виконанням узятих зобов'язань було створено Комісію з національного примирення [8].

Релігійні керівники погодились, що побудова ісламської держави в сучасному Таджикистані поки що неможлива. Їх представники створили опозицію до влади, одночасно увійшовши до владних органів. Після закінчення п'ятирічної громадянської війни 1992-1997 рр. на території республіки утворилися дві ісламські міні-республіки (Тавільдаринська зона та в Джиргітальському районі). Парламентські вибори, призначені на 1998 р., було перенесено на 1999 р., а згодом - на 2000 р. Стан громадянської війни фактично було подолано в Таджикистані в березні 2000 р., коли в республіці завершилися парламентські вибори. На прохання Президента спостерігачі ООН покинули країну. Провідна сила ОТО - Ісламська партія відродження - отримала лише три мандати в парламенті. У 2000-2005 рр. у країні настав період стабілізації. Опозиційні сили Таджикистану мають міцні зв'язки із закордонними мусульманськими організаціями, серед них і ваххабіти (радикальна течія ісламу), їх визнала світова спільнота. Суспільство й надалі не має права голосу у своїй державі. Народ, який переважно є безробітним, залишається без засобів до існування. Рівень зайнятості населення та ріст безробіття зростають, немає гарантії стабільності й безпеки.

За чинною Конституцією, Таджикистан - суверенна, правова, демократична, світська й унітарна держава, яку було проголошено Декларацією "Про державний суверенітет Таджикиської РСР". Конституційний процес у країні розпочався в серпні 1990 р., коли політичний центр РСР прийняв рішення про розроблення нової конституції для Радянського Союзу та кожної союзної республіки зокрема. Декларація, як і два інші конституційні акти: заява "Про державну незалежність Республіки Таджикистан" та постановою "Про проголошення державної незалежності Республіки Таджикистан" від 9 вересня 1991 р., стали основою для нової конституції. Тричі створювалися конституційні комісії (1990, 1992, 1993 рр.), однак їх роботу перервала громадянська війна. Робоча група запропонувала два проекти конституції з президентською та парламентською формами правління, що повністю відповідало суспільним настроям. Робоча група за 6 місяців виробила проект нової конституції, узявши до уваги пропозиції, отримані під час усенародного обговорення (їх було близько 8 тисяч). Сьогодні в країні діє Конституція від 6 листопада 1994 р. з доповненнями й змінами, прийнятими на референдумі 1999 р. та 2003 р., яка узаконює президентську республіку. Конституція може змінюватися тільки внаслідок референдуму, що робить її жорсткою. Такий механізм не

дає змоги політикам "мітингової демократії" змінити Конституцію.

Главою держави є президент, якого обирають прямими таємними виборами терміном на 7 років. Президент, за вимогою Конституції, може обіймати посаду тільки два рази поспіль. Президентом може бути громадянин Таджикистану віком понад 35 р., який володіє державною таджицькою мовою й проживає в республіці останні 10 років. Президент призначає й звільняє прем'єр-міністра та членів уряду. Перші президентські вибори в республіці відбулись у листопаді 1994 р., другі - у листопаді 1999 р., треті - у листопаді 2006 р. Першим президентом Таджикистану був Р. Набієв (листопад 1991 р.), три наступних конституційні каденції президентом РТ є Е. Рахмонов. Президент республіки Е. Рахмонов провів конституційний референдум, за результатами якого він має право залишатись на своєму посту до 2020 р.

Представницьким та законодавчим органом Таджикистану є Верховні Збори (Меджлісі Олі), які складаються з двох палат: Верхньої - Меджлісіміллі - та Нижньої палати - Меджлісінамоєндагон. Депутатів Верховних Зборів обирають на п'ять років. Нижню палату із 63 депутатів обирають прямим таємним голосуванням. Із них 41 депутата обирають за одномандатними округами й 22 є представниками політичних партій і громадських організацій. Перші вибори в Нижню палату відбулись 1995 р. Чинного голови цієї палати Шукурджона Зухурова обрано в лютому 2010 р. Меджлісіміллі складається з 33 членів, із яких 25 обирають непрямыми таємними виборами місцеві законодавчі органи, а 8 призначає Президент республіки. Колишні керівники держави (президенти) за їх згодою є довічними депутатами Верхньої палати.

Центральна виконавча влада представлена урядом, який очолює президент. Уряд складається з прем'єр-міністра, міністрів, голів державних комітетів, яких призначає президент за погодженням з Меджлісі Олі. Президент республіки наділений виконавчими функціями. На референдумі 26 вересня 1999 р. повноваження президента було збільшено до 7 років.

Регіональна влада представлена представницькими й виконавчими органами. В автономній області, двох територіальних областях, столиці, районах і містах діють меджлісі народних депутатів, які обираються прямим таємним голосуванням на 5 років. Глав областей призначає президент, вони ж висуваються ним на посади голів місцевих меджлісів. Самоврядування існує в селищах (шахрах) та селах (декхот), де діють джомаоти. Функції місцевих органів місцевого самоврядування обмежені й зводяться до загальних проблем (громадський порядок, санітарний стан тощо). Їх фінансування забезпечується з регіонального бюджету. У містах немає джомаотів, тут діють громадські ради в межах міських кварталів.

Судова система представлена Конституційним Судом, Верховним Судом, Вищим Економічним Судом, Військовим Судом, судами областей, районів, міст. Склад вищих судових інстанцій затверджується вищим законодавчим органом за поданням президента. Склади нижчих судових органів визначає президент. Термін суддівських повноважень - 5 років [9].

Зовнішня політика Таджикистану ґрунтується на розширенні міжнародних відносин з країнами світу. Серед них пріоритетне місце займають Росія, країни СНД, ОДКБ, ШОС, Євразійського економічного співтовариства, країни-сусіди в Центральній Азії,

Ісламська Республіка Іран, Туреччина, Пакистан, Індія, Китай. Республіка бере участь у роботі понад 50 міждержавних організацій, зокрема ООН. Таджикистан зайняв виважену миролюбну політику в регіоні. Чітко визначився в боротьбі з міжнародним тероризмом та наркотрафіком. Таджикистан разом зі світовою спільнотою брав участь у врегулюванні збройного конфлікту на території Афганістану у форматі ООН. У період війни проти Талібану Таджикистан виступив на боці США й вітав перемогу військ афганської Північної коаліції. Республіка робить спроби розширити торговельно-економічні стосунки з країнами ЄС. Дипломатичні відносини з Україною встановлено 24 квітня 1992 р. [10].

До банківської системи країни входять Національний банк (1991 р.), агропромисловий банк "Шарк", "Орійон", Бізнесбанк, Зовнішекономбанк, Ощадбанк. Серед іноземних банків російські, іранські, люксембурзькі та кіпрські капітали.

Серед політичних партій, які заслуговують на увагу, слід назвати найчисельнішу Народно-демократичну партію, яка нараховує понад 120 тис. членів та вважається пропрезидентською силою. Другою за чисельністю є Комуністична партія, яка об'єднує 50 тис. комуністів. Соціалістична партія нараховує 17,5 тис. членів, Аграрна партія - 20,5 тис., Партія економічних реформ - 17 тис. осіб. Перераховані партії знаходяться на боці президента. Серед опозиційних партій, заборонених у республіці, найвпливовішими є Партія ісламського відродження Таджикистану (35 тис. членів) та Демократична партія (6 тис.).

З 1992 р. РТ входить до складу ООН, ОБСЄ, СНД, МВФ, є членом Євразійського економічного співтовариства (договір про створення ЄвроЄС підписаний 2000 р.). 25 травня 1993 р. підписаний російсько-таджицький Договір про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу, яким регламентовано перебування на території Таджикистану підрозділів російської армії та прикордонників. У Таджикиській Республіці дислоковані такі російські війська: 201-а військова база, 670-а авіаційна група та 303-я вертолітна ескадрилья в Душанбе, 191-й мотострілецький полк в Курган-Тюбе, 149-й мотострілецький полк у м. Куляб, 1109-й окремий оптико-електронний вузол системи контролю космічного простору "Нурек".

Країна має два аеропорти: у Душанбе та в Ходжанді з 5 посадковими смугами, одна протяжністю 3 км, інші - 4 та 2,5 км. Військовий аеродром Айні використовують для забезпечення нормального функціонування 201-ї російської військової бази.

Республіка Таджикистан займає вигідне геополітичне положення в Центральній Азії. На її території розміщено найчисельнішу закордонну військову групу Російської Федерації. Країна привернула увагу військових спеціалістів США та НАТО, а також лідерів Азії, Китаю та Індії. Китай поки що обмежується наданням фінансової та військово-технічної допомоги. На початку антитерористичних військових дій 2002-2003 рр. на Півночі Афганістану Індія неофіційно допомагала Таджикистану. Індійські військові будівельники побудували військовий госпіталь у таджицькому м. Пархаре, де лікувались поранені солдати афганських північних військових формувань, які складались переважно з таджиків та узбеків. У м. Парзарі дислокований військовий аеродром, звідки надавали військову допомогу Північному афганському альянсу з боку Таджикистану. Росія теж підтримувала прихід до влади протатаджицьких та проіранських

сил у Кабулі. Індія поставляла антиталібанському формуванню техніку для ведення військових дій у гірських умовах на \$8 млн, надавала військовій консультатії, ремонтувала вертольоти Мі-17 та Мі-35, які використовувались у бойових операціях проти Талібану. Індія з 2006 р. фінансувала модернізацію військового аеродрому в Айні, що розташований 25 км на захід від Душанбе. Фінансування відбувалось на основі двостороннього договору, підписаного ще 2002 р. За радянських часів тут був дислокований вертолітно-ремонтний завод зі своєю посадковою смугою. Тривалий час об'єкт не експлуатувався. Фінансова допомога Індії для відновлення аеродрому становила \$ 19,5 млн. Деякий час індійські спеціалісти розглядали можливість розташування в Айні власних військово-повітряних підрозділів [11]. Будівництво аеродрому не завершено. Між Таджикистаном та Індією немає офіційної угоди про військову співпрацю. Таджикистану не вигідна така співпраця, бо це привело б до погіршення взаємовідносин із Пакистаном. Спеціалісти дослідно-аналітичного центру (зовнішня розвідка Індії) надавали інформаційно-аналітичну допомогу силам Північного Альянсу. Росія теж не проти використати таджицько-індійський проект модернізованого аеродрому для передислокації своїх 6 штурмовиків Су-25 та вертольотів Мі-8 та Мі-24.

Після завершення в Таджикистані громадянської війни 1992-1997 рр., на території республіки залишилися великі запаси боєприпасів на імпровізованих складах, які майже не охороняються. Це загрожує мирному населенню та навколишньому середовищу. З 31 січня 2012 р. у Таджикистані розпочали знешкодження боєприпасів за рахунок цільового фонду програми НАТО "Партнерство заради миру" під контролем Агентства з питань технічного забезпечення і поставок. На ці цілі виділено 575 тис. євро. До фінансування долучились Велика Британія і Японія. Підписання цього договору стало першим кроком у співпраці між Таджикистаном й Альянсом. На військових складах працюють спеціалісти Швейцарського недержавного фонду з розмінування та контролю за боєприпасами. На зберіганні знаходяться авіабомби, міномети, гранатомети, ракети "земля-повітря" ручного запуску. На склади звернули увагу злочинні елементи, які прагнуть заволодіти зброєю та боєприпасами; збільшується ймовірність їх розкрадання та несанкціонованого продажу. Беручи до уваги кліматичні умови, коли влітку температура повітря тут досягає +50 градусів за Цельсієм, створюються умови для самозапалювання та детонації боєприпасів. Швейцарському фонду допомагають представники ОБСЄ і програми розвитку ООН. На території знайдено близько 30 тис. тонн боєприпасів, які необхідно безпечно утилізувати. Виконання задачі зі знешкодження боєприпасів на території Таджикистану припинить незаконну транскордонну торгівлю зброєю та боєприпасами. Поряд кордон з Афганістаном, де 2014 р. після виведення сил НАТО владу остаточно передадуть місцевим органам самоврядування. Роботу заплановано на 12 місяців після завершення набору й підготовки таджицьких військових інженерів-саперів і солдатів.

Збройні сили республіки Таджикистан, які формувались на основі партизанських загонів, створено 1993 р. До 1991 р. на території країни дислокувались 1 мотострілкова дивізія, 2 окремі бригади Приволзько-Уральського військового округу. Першим

військовим підрозділом стала сформована в травні 1992 р. президентська гвардія. До її складу входили жителі Кулябу - південних земель республіки. Основним завданням гвардії був розгон демонстрацій опозиції. На основі президентської гвардії згодом сформували Народний фронт. Громадянська війна тривала до 1997 р. Держава фактично була на межі ліквідації. Велику частину території контролювали польові командири й кримінальні угруповання. До 2003 р. державні органи не контролювали значної частини території Гармської області й Каратегінської долини, Кофарніхонську долину й Гірсько-Бадахшанську автономну область. У цих районах "процвітав" криміналітет, який фінансувався за рахунок наркобізнесу, "дорожніх зборів", викрадення людей.

2003 р. пройшла реформа Збройних сил РТ. До їх складу входять сухопутні та військово-повітряні сили, війська протиповітряної оборони (об'єднані в один вид ЗС), спеціальні та технічні підрозділи. У воєнний час Збройні сили додатково отримують мобільні війська, війська органів безпеки, прикордонні війська та внутрішні війська, Національну гвардію, Агентство із забезпечення спеціальним майном при Міністерстві економіки і торгівлі, військові формування цивільної оборони. Мобільні війська знаходяться в постійній бойовій готовності, частина з них готова виконувати бойові завдання на просторах ОДКБ. Загальна чисельність військовослужбовців становить 20 тис., серед них - інтегровані загони Об'єднаної таджицької опозиції (ОТО). Війська ОТО дислоковані на своїх базах у Тавільдаринському й Каратегінському районах. Основні проблеми Збройних сил - це застаріла матеріально-технічна база та відсутність достатньої кількості офіцерського керівного складу з представників титульної нації. 1997 р. уряд республіки підписав Спільну угоду з опозицією та військовий протокол до неї, якими передбачено побудову власних Збройних сил Таджикистану. Росія має провідне значення в таджицькій армії та її національній обороні. Більшість офіцерів - росіяни, які є випускниками російських вищих військових закладів. У столиці республіки Душанбе дислокована 201-а мотострілкова дивізія, чисельністю до 8 тис. військових. Рядовий склад представлений місцевими жителями. Відповідно до міждержавного Договору між Таджикистаном і Росією 1999 р., підрозділи цієї дивізії трансформовано у військову базу РФ. 2004 р. Таджикистан ратифікував Договір про статус перебування російської військової бази на своїй території. Державні кордони з Афганістаном охороняє прикордонна група Росії, до 2003 р. таку функцію російські прикордонники здійснювали й на кордоні з Китаєм [12]. На цей період чисельність росіян на території республіки становила до 14,5 тис. осіб. Росія планує створити свою оперативну групу ФСБ у складі прикордонної групи. У майбутньому заплановано поступово передавати охорону кордону таджицьким військовим [13]. Після терористичної атаки 11 вересня 2001 р. у Вашингтоні Таджикистан дозволив використовувати свої аеродроми в Душанбе й Кулябі Збройними силами США та європейським країнам-членам НАТО для проведення антитерористичних операцій проти сил Талібану на території Афганістану. 2002 р. Таджикистан став учасником програми НАТО "Партнерство заради миру". Їх співпраця полягає в об'єднанні зусиль у боротьбі проти тероризму. Спеціалісти НАТО допомагають створювати навчальні курси з підготовки ан-

титерористичних підрозділів на базі Військового інституту, який готує військові кадри, проводить спільні військові навчання Таджикистану і з Індією. Таджикистан склав список військових підрозділів, готових для участі в операціях НАТО. Серед них: взвод сухопутних військ, групи штабних офіцерів та військових лікарів. У межах ініціатив Ради "Росія-НАТО" готують персонал у сфері безпеки кордону, боротьби з транскордонною злочинністю, незаконним обігом наркотиків. Заплановано створення спеціального фонду програми ПРМ для знищення боєприпасів та оцінювання безпеки на об'єктах зберігання зброї. Відповідно до Індивідуальної програми та стандартів НАТО бюджетні військові витрати республіки заплановані в розмірі 4 % ВВП [14].

Військову доктрину Таджикистан прийняв у жовтні 2005 р. - одночасно з військовою доктриною Росії [15]. Цей документ належить до перехідного етапу побудови демократичної держави та її національної оборони. Військова доктрина складається зі стандартних розділів: військово-політичного, військово-стратегічного та військово-економічного. Доктрина має оборонний характер. Таджикистан декларує, що не має територіальних претензій до сусідніх держав. У документі згадано про складну економічну ситуацію в країні, що унеможлиблює створення потужних та чисельних військових угруповань. Доктрина передбачає модернізацію Збройних сил відповідно до економічного потенціалу країни. Оборонний бюджет республіки зростає. Так, 2008 р. він становив \$ 79 (63) млн, що становить 1,7 % від ВВП, тоді як 2005 р. він становив \$32,3 млн [16]. 2008 р. Російська Федерація надала фінансову допомогу Таджикистану на суму \$ 1 млрд для переозброєння армії [17].

Свою військову безпеку Таджикистан забезпечує за допомогою країн-учасників ОДКБ, ШОС та СНД, а в глобальному значенні - з усіма членами ООН. Згідно з військовою доктриною Таджикистану 2005 р. допускається висока ймовірність виникнення військового конфлікту (інциденту, акції) або локальної війни в Центральній Азії з подальшою трансформацією в регіональну війну. Таджикистан відмовився від створення потужних військових угруповань. Основними дестабілізуючими факторами називають нарощування релігійного та етнічного екстремізму, наявність релігійних протиріч, існування внутрішніх збройних конфліктів. Військова доктрина ґрунтується на оборонній доцільності, невизнанні військової сили як домінанти для вирішення міжнародних проблем, відмові від застосування ядерної зброї, відсутності територіальних претензій, незастосуванні військової сили для агресії, дотриманні міжнародного миру та безпеки.

За оцінками європейських експертів, Таджикистан не привабливий для іноземних інвестицій через незрозуміле для них законодавство, втручання держави у приватний бізнес, наявність корупції, слабку телекомунікаційну систему, малу кількість фахівців, неграмотність персоналу. МВФ 2008 р. висунув вимогу до Таджикистану про повернення половини суми раніше отриманого кредиту, оскільки його було надано на підставі сфальсифікованих таджицьким урядом документів.

Перший Закон Республіки Таджикистан "Про оборону" було прийнято 23 червня 1993 р. Основою оборони країни вважають постійну бойову готовність військової організації. Організація оборони повинна відповідати вимогам Конституції та воєнній доктрині.

Згідно зі ст. 1 Закону до оборони Таджикистану можна залучати участь ЗС інших країн.

Сучасна військова політика держави формується на основі закону "Про оборону" та військової доктрини, а також законодавчих основ у цій сфері [18]. Серед основних функцій парламенту на спільних засіданнях передбачено затвердження указів Президента про введення надзвичайного й військового стану в країні, оголошення війни, підписання миру, призначення Міністра оборони. Нижня палата приймає закони у сфері оборони, затверджує структуру та чисельність Збройних сил, військову доктрину, ратифікує та денонсує міжнародні договори у військовій сфері. Верхня палата схвалює закони у військовій сфері, прийняті нижчою палатою. Відповідно до основного закону Президент Республіки визначає державну політику у військовій сфері, подає на затвердження парламенту проекти військової доктрини, визначає основні напрями військової співпраці з іншими державами, формує Раду безпеки, затверджує концепцію та плани військового будівництва, оголошує військовий стан [19]. Рада безпеки РТ є колегіальним органом і функціонує відповідно до закону й положення про Раду безпеки. Основні функції уряду у военній сфері полягають у забезпеченні інфраструктури Збройних сил, підтриманні високої бойової готовності, підписанні й денонсуванні міжнародних військових договорів, затвердженні положення про Міністерство оборони.

У червні 2003 р. у Таджикистані заарештували та засудили до 16 років позбавлення волі одного з керівників опозиційної Партії ісламського відродження Таджикистану Шамсуддіна Шамсуддінова. У квітні 2005 р. було затримано й засуджено до 23 років позбавлення волі лідера Демократичної партії Таджикистану Махмадрузі Іскандерова. У серпні 2006 р. до довічного ув'язнення засудили потенційного кандидата на пост Президента Гафора Мірзоєва.

Ісламські організації цілеспрямовано впроваджують мирний, напіввійськовий експорт ісламської революції. У період громадянської війни в Таджикистані 1992-1997 рр. значна частина військових угруповань Об'єднаної опозиції й населення були змушені покинути територію республіки, перейти таджицько-афганський кордон й осісти в північних провінціях Афганістану: Балхе, Тахорі, Кундузі, Бадахшані. 30 тис. таджицьких біженців проживали на території Мазарі-Шаріф, яку контролював узбецький генерал А. Дустум, який категорично заборонив військову підготовку таджицької опозиції. Інша частина біженців знаходилась на території, яку контролювало Ісламське товариство Афганістану і на яку Іран безпосередньо мав вплив. Напіввійськові методи поширення іранської революції використовує група "Аль-Коде", яка є складовою "Корпусу охоронців ісламської революції" (КХІР) Ірану. Керівництво цієї групи відповідає за підготовку терористів та координацію їхніх дій. Спеціальні підрозділи КХІР знаходяться під опікою іранських спецслужб. Для прикриття своєї терористичної діяльності група використовує воєнізований ісламський рух "Харакят-уль-ансар" ("партизанський рух") [22].

Непрості стосунки в Таджикистану із сусіднім Узбекистаном. У важкодоступних районах Паміру фактично немає державного кордону. Узбецький Наманганський батальйон, до складу якого входили прибічники радикального ісламу, воював у складі ОТО проти урядових військ. Таджикистан надає електроенергію південним районам Узбекистану через

загальну енергосистему Центральної Азії. 4 липня 1993 р. Таджикистан й Узбекистан підписали Договір про дружбу, співпрацю і взаємодопомогу. Для політичної стабілізації й урегулювання конфлікту 10 січня 1997 р. між Узбекистаном, Казахстаном і Киргизстаном був підписаний Договір про дружбу, до якого після внутрішнього врегулювання 26 березня 1998 р. приєднався й Таджикистан. Основною проблемою стосунків між Таджикистаном та Узбекистаном залишається питання памирської води. Узбекистан протестує проти планів будівництва Рогунської ГЕС, що дало б Таджикистану змогу регулювати стік р. Амудар'ї й стати енергетично незалежним. Одночасно Таджикистан залежить від постачання узбецького газу. Ускладнюють взаємовідносини й мінні поля на деяких ділянках узбецько-таджицького кордону. Договір про спільний кордон було підписано 2002 р. Остаточного питання спільного кордону залишається неврегульованим.

Із таджицькими біженцями провадять активну ідейно-пропагандистську роботу ісламські партії Таджикистану, які користуються підтримкою з-за кордону. На території республіки розпочато будівництво мечетей, релігійних шкіл-медресе, ісламських культурних центрів, постійно ведуться радіо- та телепропаганда на мусульманському пострадянському просторі, видаються друковані пропагандистські видання.

Військово-політичні взаємостосунки існують у Таджикистану і з США. 2002 р. у Сполучених Штатах почало функціонувати посольство Таджикистану. Аеродром Кулябе використовували американські льотчики-учасники гуманітарної місії ООН на території Афганістану. Американці збудували мости через р. Пяндж (2002 р., 2007 р.). Уряд США виділяє кошти для укріплення кордону з Афганістаном та посилення боротьби з транзитом наркотиків.

Налагоджено співпрацю Таджикистану з Туреччиною та Пакистаном, які реконструюють лінії електропередач між Афганістаном та Республікою Таджикистан. Прийнято рішення про будівництво транс-афганської автомагістралі через Таджикистан - Афганістан до Пакистану.

Активізуються взаємостосунки з КНР, Іраном. Представники останнього будують Сангтудинську ГЕС-2 і тунель "Істікпол" на перевалі Анзоб.

На території республіки Таджикистан під час громадянської війни 1992-1997 рр. проводились підривні терористичні акти, метою яких було створення умов для ісламської революції. На території Північного Афганістану створювались таджицькі напіввійськові табори й бази для підготовки бойовиків для опозиційних сил. Внутрішня нестабільна політична ситуація в Таджикистані загрожує усій Центральній Азії й потребує постійного міжнародного контролю. 2000 р. на прохання президента спостерігачі ООН залишили країну. Таджицько-афганський кордон у Гірсько-Бадахшанській автономній області продовжує бути міжнародним наркотрафіком. Звідси наркотики дорогою Хорог-Ош потрапляють до Ферганської долини, а далі по всьому периметру таджицько-киргизького кордону продовжують свій шлях до Європи. Наркокур'єрів вербують із таджицьких та узбецьких біженців в Афганістані. Гірська територія, яка становить більшу частину держави, погано контрольована силовими відомствами. Військові формування опозиції забезпечуються озброєнням для ведення бойових дій малої і середньої інтенсивності. На території республіки опозиція закидає диверсійні групи для дестабілізації ситуації в країні.

Висновки

Таджикистан є одним із гравців регіональної безпеки в Центральній Азії. Збройні сили Таджикистану підтримують свою бойову спроможність завдяки присутності значних військових підрозділів Росії. Військова безпека країни забезпечується багатовекторними зовнішньополітичними відносинами з країнами ЄС, НАТО, США, країнами Азії. Внутрішні загрози та ризики нейтралізуються правоохоронною системою країни, а також компромісними рішеннями між урядом, президентом та опозицією. Збройні сили за наказом президента та після затвердження цього рішення парламентом можуть використовуватись усередині країни. Стан військової оборони забезпечується вимогами Конституції, законами "Про оборону", "Про Збройні сили Республіки Таджикистан", воєнною доктриною, концепцією та програмами військового будівництва, ратифікованими міжнародно-правовими актами. Розроблення, упровадження, дотримання та виконання законодавчих положень - це завдання Меджлісу, президента, уряду, Міністерства оборони, інших державних інституцій. У країні залишається багато проблем, що несуть внутрішні загрози: низький життєвий рівень, різке посилення фундаменталізму в релігії та її втручання в державні справи. Таджикицьке суспільство розділилось, що стало причиною громадянської війни 1992-1997 рр., економічна криза збільшила прошарок незадоволених та протестних кіл, погіршилась криміногенна ситуація. Гарантом незмінності встановленої моделі державного управління є конституція, зміни до якої вносяться тільки через всенародний референдум. Реальна влада в країні належить президенту.

Війська Таджикистану малочисельні, вони слабо інтегровані, їх розміщення скероване на забезпечення порядку в "гарячих" точках усередині країни. Армія включає напіввійськові загони колишнього Народного фронту й представників озброєних формувань ОТО. Збройні сили погано озброєні. На території країни немає підприємств військово-промислового комплексу, які могли б ремонтувати військову техніку. Військова політика скерована на посилення партнерської співпраці, зорієнтованої на Росію. Російська 201-а військова база є гарантом регіональної безпеки. 1993 р. на цій базі переховувався Президент Таджикистану Р. Набієв. Тоді бійці російської дивізії охороняли стратегічні об'єкти країни: Нурецьку ГЕС, Яванський електромеханічний комбінат, Вахшський азото-туковий завод, автодороги на гірських перевалах.

Російська Федерація зацікавлена, щоб Таджикистан залишався в її орбіті зовнішньої політики. Із цією метою Росія планує зменшити американський і китайський вплив у регіоні. Так, уряд РФ запланував надати військову допомогу Таджикистану на суму 200 млн доларів США, які будуть скеровані на модернізацію ППО республіки та ремонт військової техніки.

На території республіки діють бандугруповання, які здійснюють терористичні акти проти представників силових органів країни, займаються контрабандою наркотиків, тютюну, дорогоцінних каменів. Особливо поширені контрабанда й бандитизм у південних районах республіки: Гірсько-Бадахшанській Автономній області (адміністративне місто Хоруг), де було вбито начальника ГКНБ, генерала спецслужби А. Назарова, підірвано автомашину прокурора Рушанського району. Бандугруповання в цьому районі часто очолюють колишні польові командири.

ЛІТЕРАТУРА та ПРИМІТКИ

1. Центральная Азия: вода и конфликт: Отчет МГПК. - Ош-Брюссель, 2002. - 30 мая.
2. Амудар'я - ріка завдовжки 2 540 км, площа басейну 309 тис. км². Основний потік (74 %) формується на території Таджикистану, 13,9 % - на території Афганістану і Ірану, 8,5 % - на території Узбекистану. (Прим. автора).
3. Содружество Независимых Государств в 2006 году: Статистический ежегодник / Межгосударственный статистический комитет СНГ. - М., 2007. - С. 20, 57, 58, 65, 89.
4. Декларация про державний суверенітет. 24 серпня 1991 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.prezident.tj/rus/>.
5. Достиев А. С. Конституция Республики Таджикистан 1994 года: История разработки, принятия и основные положения : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. "Теория права и государства; история права и государства; история политических и правовых учений" / А. С. Достиев. - Душанбе, 1999. - 19 с.
6. Новые Конституции стран СНГ и Балтии. Сб. документов. - [2-е изд.]. - М. : Манускрипт, 1997. - 666 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/274/25/>.
7. Республіканські газети Таджикистану: Підбірка // "Народна газета". - 1991-1999 рр.; "Садоимармуд". - 1992-1999 рр.
8. Бокиев О. Б. Местничество и национальное примирение в Таджикистане / О. Б. Бокиев // Миротворческие процессы в Таджикистане. - Душанбе, 1998. - С. 311-319.
9. Закон Республики Таджикистан "О судебном устройстве". - Душанбе, 1996. - 20 с.; Закон Республики Таджикистан "О статусе судей в Республике Таджикистан". - Душанбе, 1998. - 17 с.
10. Маслов В. И. Региональная безопасность: история и проблемы новых независимых государств Центральной Азии : дис. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.04 / В. И. Маслов. - Бишкек, 2001. - 276 с.
11. Сигов Ю. Индийская авиабаза в Таджикистане готова: первый стратегический ход в Центральной Азии сделан / Ю. Сигов // Деловая неделя. - 2007. - 13 марта.
12. Панфилов В. Германия берет под контроль таджикскую границу / В. Панфилов, А. Розз // Новая газета. - 2008. - № 082 (4343). - 18 апреля.
13. Тутубалина О. Торг уместен. Россия и Таджикистан могут поменять формат военного сотрудничества / О. Тутубалина // Центральноазиатский портал. - 2009. - 21 августа.
14. Закон Республики Таджикистан "Про оборону" // Відомості (Абори) Маджлісі Олі РТ. - 1995. - № 23-24. - С. 366.
15. Військова Доктрина Республіки Таджикистан. Постанова № 103 ВР РТ від 3 жовтня 2003 р.
16. Военно-промышленный курьер. - 2008. - № 1 (217). - 9-15 января; ВПК России. Внешнеэкономическое сотрудничество // Информационное агенство "ТС ВПК". - 2008. - Январь-март.
17. Военно-техническое сотрудничество // АРМС-ТАСС. - 2006. - № 12. - 20-26 марта. - С. 15-16.
18. Закон Республики Таджикистан "Об обороне" от 4 ноября 1995 года № 208 (по состоянию на 29 декабря 2010 г.); Законодательство стран СНГ. Web-версия [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11300.
19. Президент Республики Таджикистан. Официальный сайт. Законодательные акты [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/67>.
20. Закон Республики Таджикистан от 14 декабря 1996 г. № 316 "О вооруженных силах" (В редакции Закона РТ от 29.11.2000 г. № 19, № 31, 28.02.2004 г. № 5, № 21, 01.03.2005 г. № 79, 25.07.2005 г. № 108, 28.12.2005 г. № 141, 05.03.2007 г. № 225, 05.03.2007 г. № 230) Законодательство стран СНГ. Web-версия [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=9005.
21. У Таджикистані розпочалась спецоперація проти банди вбивць генерала спецслужби. Офіційний сайт LB.ua. Новини. 24.07.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://world.lb.ua/news/2012/07/24/162177_tadzhikistane_nachalas.html.
22. Назриев Д. Республика Таджикистан: история независимости (хроника событий). Год 1993-й / Д. Назриев, И. Сатапов. - Душанбе : Ирфон, 2006.

Левик Богдан,

кандидат исторических наук, полковник запаса, г. Львов

ТАДЖИКИСТАН НА ПУТИ К ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

В работе проведен анализ военной политики новой независимой Республики Таджикистан в период 1991-2011 гг. Свою обороноспособность Таджикистан обеспечивает за счет сотрудничества со странами СНГ, Организации Договора о коллективной безопасности, Шанхайской организации сотрудничества. Республика развивает сотрудничество с азиатскими странами Индией, Пакистаном, Турцией, Китаем, Ираном, а также с Германией, которая выделила помощь для укрепления границ с Афганистаном. Сотрудничество с НАТО в рамках программы "Партнерство ради мира" помогает военным республики избавиться от боеприпасов, а также принимать участие в миротворческих операциях НАТО, согласно резолюций СБ ООН. Основным стратегическим партнером и гарантом государственного суверенитета для Таджикистана остается Россия, которая на территории республики держит всего зарубежное военное группировки. Республика страдает от недостатка энергоносителей, терроризма, международного наркотрафика. Внутренняя политическая ситуация требует постоянного международного мониторинга. Современные Вооруженные силы Таджикистана малочисленные и плохо вооружены. Армия нуждается в модернизации и трансформации в современных условиях.

Ключевые слова: Республика Таджикистан; Объединенная таджикская оппозиция; Конституция Таджикистана; Президент Таджикистана; Вооруженные силы Таджикистана; Военная доктрина Таджикистана.

Levyk Bogdan,

Ph.D., Lviv Polytechnic National University

TAJIKISTAN ON ITS WAY TO MILITARY AND POLITICAL STABILITY

The paper reviews the military policy of a new independent Republic of Tajikistan over 1991-2011. The smallest by territory Central Asian republic lived through a five-year civil war on its way to an independent sovereign democratic state which seven million people were wise enough to reach national reconciliation in 1997. The majority of Tajikistan population is on the verge of poverty, which is indicative of the inadequate social policy. The country is rich in Pamir water which is drawn from eleven glaciers as well as cotton, electric energy and aluminum. Tajikistan secures its military power owing to cooperation with the CIS, the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization. The Republic develops all-embracing cooperation with such Asian countries as India, Pakistan, Turkey, China and Iran. Among European countries it is Germany that allocated funds for strengthening the border with Afghanistan, which notably stands out. Cooperation with the NATO within the Partnership for Peace Program helps the military of the Republic to dispose of outdated ammunition as well as take part in NATO peacekeeping operations in accordance with resolutions of the United Nations Security Council. The Russian Federation having the largest foreign military alignment in the territory of the Republic remains the main strategic partner and guarantor of the national sovereignty of Tajikistan. The Republic still faces the problems of energy resources, terrorism and international drug trafficking. The internal political situation requires continuous international monitoring. UN observers left the country in 2000. The authoritarian government does not contribute to development of the democratic foundation of civil society. Today's Armed Forces of Tajikistan are of insignificant numerical strength and poorly-armed. The Army needs modernization and adaptation to a present-day environment.

Key words: the Republic of Tajikistan; the Tajik Joint Opposition; the Constitution of Tajikistan; the President of Tajikistan; the Armed Forces of Tajikistan; the Military Doctrine of Tajikistan.

REFERENCES

1. Central Asia: Water and Conflict. Report (2002), Osh-Brussels, May 30 (rus).
2. The Amu Darya - river length 2540 km, basin area 309 thousand km². The main flow (74%) is formed on the territory of Tadzhikystan, 13.9% - in Afghanistan and Iran, 8.5% - on the territory of Uzbekistan (Note the author).
3. Commonwealth of Independent States in 2006. Statistical Yearbook (2007), Moscow, pp. 20, 57, 58, 65, 89 (rus).
4. Declaration of State Sovereignty. August 24, 1991, available at: <http://www.prezident.tj/rus/> (ukr).
5. Dostiyev A. (1999), *The Constitution of Tadzhikystan in 1994. The Story of the development, adoption and the basics*, Thesis for the degree of candidate of Law in specialty 12.00.01, Dushanbe, p. 19 (rus).
6. The new Constitution the CIS countries and Baltic states. The collection of documents (1997), Manuscript, Moscow, 666 p., available at: <http://pravoznavec.com.ua/books/274/25/>. (rus).
7. *Narodna gazeta [People's Newspaper]* (1991-1999), *Sadoymarmud* (1992-1999) (ukr).
8. Bokiyev O. B. (1998), *Peacekeeping processes in Tadzhikistan*, Dushanbe, pp. 311-319 (rus).
9. Law of the Republic of Tadzhikistan (1996), *On the Judicial System*, Dushanbe, 20 p.; Law of the Republic of Tadzhikistan (1998), *On the Status of Judges in the Republic of Tadzhikistan*, Dushanbe, 17 p. (rus).
10. Maslov V. I. (2001), *Regional Security: the history and problems of the new independent states of Central Asia*, Thesis for the degree of candidate of political sciences after specialty 23.00.04, Bishkek, 276 p. (rus).
11. Sigov Yu (2007), *Delovaya nedelya [Business Week]*, March 13 (rus).
12. Panfilov V., Rose A. (2008), *Novaya Gazeta*, № 082 (4343), April 18 (rus).
13. Tutubalina O. (2009), *Tsentralnoaziatskiy portal [The Central Asian portal]*, August 21 (rus).
14. Law of the Republic of Tadzhikistan «On Defense» (1995), in *Bulletin (Abory) Madzhlisi Oli RT*, № 23-24, p. 366 (ukr).
15. Military Doctrine of the Republic of Tadzhikistan. Resolution number 103 on October 3, 2003 (ukr).
16. *Voyenno-promyshlennyi kuryer* (2008), № 1 (217), 9-15 January; *Informatsionnoye agenstvo «TS VPK»* (2008), January-March (rus).
17. ARMS-TASS (2006), № 12, March 20-26, pp. 15-16 (rus).

18. Law of the Republic of Tadjykistan «On Defense» on November 4, 1995 number 208 (as of December 29, 2010); Legislation of the CIS countries. Web-version, available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11300 (rus).

19. The President the Republic of Tadjykistan. Official Site. Legislative acts, available at: <http://www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/67> (rus).

20. Law of the Republic of Tadjykistan on December 14, 1996 number 316 «On the Armed Forces», *Legislation of the CIS countries*. Web-version, available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=9005 (rus).

21. In Tadjykistan started on a special operation against the gang of murderers general special services, *Official Site LB.ua*. News. 24.07.2012, available at: http://world.lb.ua/news/2012/07/24/162177_tadjhikistane_nachalas.html. (ukr).

22. Nazriyev D., Satarov I. (2006), *The Republic of Tadjykistan: the history of independence (Chronicle events)*. 1993rd year, Dushanbe (rus).

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 26.08.2013

УДК 94(477.78) "1919"

МАРЧЕНКО ЯРОСЛАВ,

викладач кафедри розвідки Академії сухопутних військ, м. Львів

ВПЛИВ ЧОРТКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ 1919 РОКУ НА ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті реконструйовано заключний етап українсько-польської війни 1918-1919 рр., зокрема травневий 1919 р. загальний наступ польського війська в Галичині. Визначено геополітичні передумови, перебіг та наслідки Чортківської операції Галицької армії в червні 1919 р., які спричинили тимчасовий перелом у ході українсько-польської війни. І хоча ця операція не закінчилася повним успіхом - визволенням Львова та території ЗУНР, однак засвідчила високий морально-бойовий дух і боєздатність особового складу Галицької армії, змусивши країни Антанти повернутися до серйозного обговорення проблеми державно-політичного статусу ЗУНР, нових східних кордонів Польщі.

Ключові слова: Західно-Українська Народна Республіка; Галицька армія; Чортківська операція; українсько-польська війна.

Постановка проблеми. Більшість польських істориків міжвоєнної й повоєнної доби, висвітлюючи події на західноукраїнських землях 1918-1923-х рр., особливо українсько-польську війну 1918-1919 рр., за прикладом радянських авторів упереджено ставилися до факту проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) та її боротьби за незалежність, а тому необ'єктивно висвітлювали суспільно-політичну ситуацію в Галичині та характер українсько-польської війни, зокрема Вовчухівської й Чортківської операцій. Представники кресов'яцьких товариств у сусідній Польщі та інших країнах ще й нині шкодують за втрату "східних кресів" у роки Другої світової війни. Тому глибокого вивчення геополітичної ситуації в Центральній-Східній Європі після Першої світової війни, комплексного висвітлення історії ЗУНР та її боротьби за незалежність і соборність України потребує нинішня суспільно-політична ситуація, коли проблема консолідації української нації, населення Сходу і Заходу стала актуальною вимогою часу й потребує, поряд з іншими заходами, широкомасштабної інформаційної активності, зокрема у сфері вітчизняної історичної думки. Об'єктивне відтворення ключових подій українсько-польської війни 1918-1919 рр. сприятиме виваженому й збалансованому підходу України до взаємин із демократичною Польщею, гармонізації міжнародних та міждержавних відносин на українсько-польському пограниччі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія ЗУНР та українсько-польської війни досліджена в узагальнюючих працях українських істориків М. Литвина, К. Науменка, С. Макаруча, О. Павлишина, О. Рубльова та ін. Організація Галицької армії відтворена в публікаціях П. Ткачука, Б. Якимовича, Л. Кривизюка та інших військових істориків. Незважаючи на велику кількість узагальнюючих та історико-мемуарних праць у діаспорі, залишається актуальною реконструкція найважливіших воєнних операцій Галицької армії в ході українсько-польської війни 1918-1919 рр.

Мета статті - на основі всебічного аналізу архівних документів і матеріалів, мемуарно-аналітичних праць, здобутків вітчизняної й зарубіжної історіографії об'єктивно й неупереджено відтворити підготовку, перебіг і результати Чортківської операції Галицької армії (ГА) в період українсько-польської війни 1918-1919 рр., її вплив на результати цієї війни.

Виклад основного матеріалу. Після двох невдалих штурмів Львова наприкінці 1918 - навесні 1919 рр., зокрема завершення Вовчухівської операції, командування ГА передбачало, що поляки, зосередивши на Галицькому й Холмсько-Волинському фронтах потужні військові сили (близько 84000 вояків, 1000 кулеметів, 350 гармат), за підтримки Заходу найближчим часом перейдуть до активних дій із метою розгромити ГА, відкинути її залишки за Збруч і переможно завершити українсько-польську війну.

№ 5 (125) вересень-жовтень 2013 р.